

Selahaddin Eyyûbî Zamanında Nusaybin

Hüseyin Güneş*

Öz: Nusaybin, Anadolu'nun kadim şehirlerinden birisidir. Şehir, Asurlulardan günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve çok sayıda olaya sahne olmuştur. Selahaddin Eyyûbî zamanında Nusaybin'den geçen ünlü gezgin İbn Cübeyr, şehir ve çevresi hakkında olumsuz bir tablo çizmiştir. Musul'dan Nusaybin'e ve oradan Düneysir'e kadar yol emniyetinin bulunmadığını, kervanların yanı sıra Nusaybin şehrinin sıklıkla haydutların saldırılarına maruz kaldığını kaydetmiştir. Makalede; Selahaddin Eyyûbî'nin, Zengî hanedanına karşı iktidar mücadelesi verdiği zamana denk gelen bu seyahat sırasında dile getirilen problemin sebepleri üzerine odaklanmıştır. Bu çerçevede şehrin o dönemdeki coğrafi ve idari yapısının yanı sıra bölgedeki siyasi hareketliliğin yansımaları da ele alınmıştır. Ayrıca etnik ve dinî hareketler ile kıtlık ve depremler gibi hem siyasi hem de ekonomik olarak toplumu huzursuz eden hadiseler ayrı başlıklar halinde işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eyyûbiler, Zengiler, Cezire, Nusaybin, İbn Cübeyr.

Nisibis in the Era of Saladin Ayyubi

Abstract: Nisibis is one of the ancient cities in Anatolia. The city has hosted many civilizations from the Assyrians Era to the nowadays, and has become the scene of numerous incidents. Ibn Cubayr, who passed through Nisibis in the time of Saladin Ayyubi, draw a negative picture about the city and its surroundings when it crossed to Nisibis. He noted that there was no road safety from Mosul to Nisibis and from there to Dunaisir also he added that besides the caravans, the city of Nisibis was frequently exposed to attacks by bandits. This article focuses on the causes of the problem raised during the journey, which corresponds to the time of Saladin's struggle for power against the Zangi dynasty. In this framework, the geographical and administrative structure of the city at that time, as well as the reflections of the political mobility in the region are discussed. In addition, both political and economic matters,

* Doç.Dr., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, huseyingunes072@hotmail.com

which are ethnic and religious movements, as well as famine and earthquakes, which unrest to community, have been discussed in separate titles.

Keywords: Ayyubids, Zangi Dynasty, Jazeera, Nisibis, Ibn Cubayr.

Giriş

Adına ilk defa Asur krallarından II. Adad-Nirari döneminde rastlanan Nusaybin, doğu ile batıyı birleştiren yolların merkezinde yer alması hasebiyle tarih boyunca önemini korumuştur. Nusaybin; Asurlular, Babilliler ve Medlerin hâkimiyetinden sonra Büyük İskender ile Perslerin mücadelelerine sahne olmuştur. Ardından Ermeniler, Persler ve Romalılar arasında birkaç kez el değiştirmiştir. Miladın ilk asırlarından itibaren Hıristiyanlıkla tanışan şehir, zamanla bu dinin önemli merkezlerinden biri olmuştur (Tuncer, 2007: 269; Cöhce, 2007: 80-87; Kütük, 2012: 1-24; Ertaş, 2015: 196, vd). Şehrin İslam hâkimiyetine girmesi ise Hz. Ömer döneminde 19/640 yılında gerçekleşmiştir. Ondan sonra Eyyûbîlere gelinceye kadar şehir; Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler, Mervaniler, Ukayliler ve Zengilerin hâkimiyeti altında İslam coğrafyasının bir parçası olarak varlığını korumuştur. Şehir, jeopolitik konumu itibarıyla bu süreçte oldukça hareketli günler yaşamış ve birçok olaya sahne olmuştur (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 379; Güneş, 2012: 71-102; Tokuş, 2018: 171-194. Nusaybin tarihiyle ilgili kapsamlı bir çalışma için bk. Kütük, 2018). Eyyûbiler dönemine geldiğinde bu hareketliliğin nispeten arttığı anlaşılmaktadır. Zira kentin Eyyûbiler dönemindeki durumu ile ilgili İbn Cübeyr'in naklettiği bazı bilgiler bunu göstermektedir. Endülüs'lü gezgin, Mekke'de hac ibadetini yerine getirdikten sonra kalabalık bir hacı kabileyle birlikte Bağdat, Musul, Nusaybin ve Harran istikametinde bir yolculuk gerçekleştirmiştir. 580/1184 Haziran'ında Nusaybin'de bulunan İbn Cübeyr, buradan Dara ve Düneysir (Kızıltepe) üzerinden yolculuğuna devam edecektir. Ancak yola çıkmadan önce, bölgedeki eşkıyalık hadiselerine karşı uyarılmıştır. İpek yolundan geçen kervanlar için büyük tehlike arz eden bu durumu, ünlü gezgin şu şekilde tasvir etmektedir:

Nusaybin'de şehrin dışındaki bir handa konaklamıştık. Rebiulevvel'in ikinci Çarşamba'sında geceyi burada geçirdik. O gecenin sabahında, katır ve eşeklerin yüklerini taşıdığı Harranlı, Halepli ve bölgedeki diğer yerlerin halkından oluşan büyük bir kabile ile yola çıktık. Bu tarafların hacılarını da güzel bir şekilde evlerine bıraktık. Yolculuğumuz öğlen vaktine kadar devam etti. Ancak biz, Kürtlerin saldırılarına karşı korku ve endişe içindeydik. Bunlar Musul'dan Nusaybin'e, oradan Düneysir şehrine kadar bu çevrelerin afetidirler. Yolları kesiyorlar, yeryüzünde fesat çıkarıp duruyorlar. Bunların meskenleri, söz konusu şehirlere yakın muhkem dağlardır. Allah, sultanlarına imkân verip onları egemen kılsın, düşmanca saldırılarını durdursun. Bunların, bazen Nusaybin kapılarına kadar gelip dayandığı oluyor. Allah Azze ve Celle'den başka onlara engel olacak geri çevirecek kimse de yok!..

İbn Cübeyr (ty.: 215), bir gece konakladığı Nusaybin’de dile getirdiği bu sıkıntının ayrıntısına girmez, problemin kökenine inmez. Bir seyyah olarak yol, şehir ve çevre hakkındaki izlenimlerini kaydeder ve yoluna devam eder. Onun için biz, bu makalede başka kaynaklardan yararlanmak suretiyle şikâyet konusu meselenin arka planını aydınlatmaya çalışacağız. Öncelikle nasıl bir şehirle karşı karşıya olduğumuzu anlamak için “Nusaybin’in tarihi coğrafyası” başlığı altında şehrin o dönemdeki genel görüntüsünü, başta İbn Cübeyr olmak üzere dönemin gezgin ve coğrafyacılarının izlenimlerinden yararlanarak tasvir etmeye çalışacağız. Ardından şehrin idari yapısı ile birlikte bölgede cereyan eden siyasi ve sosyal hareketliliği ele alacağız. Ayrıca toplumu derinden etkileyen doğal afetler ve kıtlık gibi amilleri ayrı bir başlık altında işleyeceğiz. Böylece hem İbn Cübeyr’in Nusaybin ve yakın çevresi hakkında tespit ettiği olumsuzlukları anlamaya, hem de Selahaddin Eyyûbî zamanına denk gelen bu ortamda Nusaybin şehrinin durumunu farklı yönleriyle ortaya koymaya çalışacağız. Yukarıdaki ifadelerin kaydedildiği dönemde Abbasî halifeliğinde Nâsır-Lidînillâh bulunuyordu. Selahaddin ise Mısır’dan Musul’a kadar uzanan geniş toprakların sultanıydı ve Musul Atabeyi ile olan iktidar mücadelesinin sonlarına doğru gelmiş bulunuyordu. Bu nedenle konuyu Selahaddin dönemiyle sınırlı tutacağız ve meseleyi bu zaman dilimi içinde yaşanan olaylarla bağlantısını kurmak suretiyle işlemeye çalışacağız.

Kuşkusuz ele aldığımız konuları farklı yönleriyle işleyen başka çalışmalar mevcuttur. Örneğin; Adnan Çevik’in (2007) “Ortaçağ İslam Coğrafyacılarına Göre Nusaybin” başlıklı sempozyum bildirisi, İstahri’den İbn Battuta’ya kadar gezgin ve coğrafyacıların yaklaşık dört asrı kapsayan izlenimlerini ele almıştır. Ramazan Şeşen’in (1987) “Selahaddin Eyyûbî ve Devlet” adlı eseri dönemin siyasi hareketliliğini Selahaddin Eyyûbî cephesinden ayrıntılarıyla ele alan hacimli bir çalışmadır. Halil İbrahim Gök’ün (2013) “Musul Atabeyliği: Zengiler (Musul Kolu: 1146-1233)” başlıklı çalışması da aynı hadiseleri karşı cepheden ele alması hasebiyle önem arz etmektedir. Ahmet Demir’in (2007) “Eyyûbiler Devrinde Nusaybin” başlıklı sempozyum bildirisi ise çalışmamızın konusunu genel hatlarıyla kısmen işlemiş bir çalışmadır. Söz konusu çalışmalardan farklı olarak meseleyi burada ele aldığımızı, İbn Cübeyr’in kaydettiği problem ekseninde konuyu daha dar çerçevede ve derinlemesine işlemeye çalıştığımızı vurgulamak istiyoruz. Zira söz konusu gezginin gözlemlerini etkileyen faktörleri bir arada irdeleyen başka bir çalışmanın yapılmamış olması bizi bu konu üzerinde durmaya sevk etmiştir. Bu çalışmayla Nusaybin tarihinin aydınlatılmasına cüzi de olsa katkıda bulunmuş olmayı ümit ediyoruz.

1- Nusaybin’in Tarihi Coğrafyası

Nusaybin, Fırat ile Dicle nehirleri arasında yer almasından dolayı bir adayı anımsatması hasebiyle Arapların “el-Cezire” adını verdiği kara parçasında yer alır. el-Cezire, İslam fetihlerinden sonra genel itibarıyla üç coğrafi ve idari taksimata tabi tutulmuştur. Daha önceleri bölgeye yerleşmiş olan Arap kabilelerin adlarıyla anılan bu parçalar, Diyâr-ı Mudar, Diyâr-ı Bekir ve Diyâr-ı Rabia’dır. Diyâr-ı Mudar kısmında

Urfa, Harran, Rakka, Sümeysat (Samsat) ve Ra'sül'ayn (Ceylanpınar; Diyâr-ı Bekir kısmında Âmid (Diyarbakır), Mardin, Meyyafarikin (Silvan) ve Hısnıkeyfa (Hasankeyf); Diyâr-ı Rabia kısmında ise Musul, Cizre, Sincar, Nusaybin ve Dara gibi şehirler yer alır (Hamevî, 1977: II, 134; İbn Şeddâd, 1987: III/I, 4-6).

Nusaybin, Musul'dan Şam'a giden yolun üzerinde, düz alanda kurulmuş mamur bir şehirdir. Romalılar tarafından inşasına başlanan ve Sasanilerin eline geçtikten sonra (m.s. 363) Anuşirvan tarafından tamamlanan surlarla çevrilidir (Hamevî, 1977: V, 288; Tuncer, 2007: 269). Bu sağlam surlar, Selahaddin Eyyûbî zamanında varlığını koruyordu. Gerek Selahaddin döneminde gerekse o döneme yakın zamanlarda bölgeden geçen seyyahların kaleme aldığı eserler sayesinde Nusaybin şehrinin o dönemdeki genel görüntüsü, surları, hanları, konakları, ibadet yerleri, çarşı ve pazarları ile diğer unsurları hakkında genel hatlarıyla da olsa bilgi sahibiyiz.

Yaz mevsiminin başlarında (580/1184) Nusaybin'i ziyaret eden İbn Cübeyr'in (ty.: 214-215. Ayrıca bk. Çevik, 2007: 151-152) tasvirine göre Nusaybin, yaşı ve geçmişi ile ünlü bir şehirdir. Dıştan genç gözükse de içten yaşlıdır. Manzarası güzel olup orta büyüklüktedir. Önünde ve arkasında göz alabildiğince uzanan yemyeşil bir ova bulunmaktadır. Her tarafını düzenli besleyen su kaynakları mevcuttur. Sağında ve solunda dalları olgunlaşmış meyvelerle dolu pek çok ağacın bulunduğu tarlalar uzanır. Şehrin önünde akıp gitmekte olan nehir, şehri bir bilezik gibi sarmaktadır. Bu nehrin iki yakasında gölgesi suya vuran bahçeler vardır. Şehrin dışı, tıpkı Endülüs gibi bağ ve bahçelerle çevrili olup tazelik ve zindeliği göz kamaştırmakta, üzerinde medeniyet parıltıları raks etmektedir. Ama iç kısmında insanın görmek bile istemediği çöl hayatının dağınıklığı göze çarpmaktadır. Ne nefes alacak bir meydanı ne de zarafeti aksettiren bir iz vardır. Çevresinde akan nehir, kaynağını yakındaki bir dağdan almaktadır. Bu nehirden ayrılan kollar, bağlara ve evlere; şehrin ortasından geçen bir başka kol ise sokaklara dağılarak, bazı evlerden geçtikten sonra camiye ulaşır. Caminin ortasından geçen bu su, biri avluda diğeri doğu kapısında bulunan iki sarnıca dökülmekte; caminin dışında kalan iki havuz da bu sarnıçlardan beslenmektedir. Nehrin üzerinde şehrin güney kapısına bitişik, sert taşlarla inşa edilmiş kemerli bir köprü bulunmaktadır. Şehirde ayrıca iki medrese ve bir de hastane mevcuttur.

Nusaybin'deki mabetler hakkında Herevî (2002: 60) ve İbn Şeddâd'ın (1987: III/I, 125-126; 2018: 231) naklettiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla İslam'ın ilk yıllarında inşa edilmiş olan camilerin bir kısmı o dönemde varlığını koruyor ve buralarda bazı kutsal emanetler muhafaza ediliyordu. Bu mabetlerden Benû Bekre Mescidi, şehirde ilk inşa edilen mescittir. Zahir mahallesinde Ebû Hüreyre Mescidi bulunmaktaydı. Kapısının üzerinde Yunanca yazılar bulunan bir taş olup, sırt ağırlarına iyi geldiği söylenir. Resulullah'ın (sav) rüyada görüldüğü Nebi Mescidi, el-Hadira'nın (harman yeri) yanındaydı. Sincar Kapısı Mescidinde Hz. Osman'ın (ra) Mushaf'ı bulunuyordu. Rum Kapısı Mescidinde de Hz. Ali'nin (as) el izi korunuyordu.

Ayrıca Nusaybin'in Şîî geçmişine ışık tutan ve bir kısmı Ukayliler döneminde inşa edildiği anlaşılan yapılar mevcuttu. Ali b. Ebî Talib Türbesi ve Zeynelabidin (as) Türbesi şehirdeki başlıca ziyaretgâhlardı. Bunların dışında Hz. Hüseyin'in başı esirlerle birlikte Şam'a götürülürken buradan geçtiklerinde bir süre asıldığı yeri gösteren Okçular (en-Neşşabin) çarşısındaki Baş Türbesi ile yine Hz. Hüseyin'in başından aktığı söylenen bir kan damlasının bulunduğu yere işaret eden en-Nukta Türbesi mevcuttu. Nasıra Kapısı'nın doğu tarafında bulunan Cübeyr b. İshak (ra)'ın kabri kayda değer görülen anıtlardan bir diğeridir (Herevî, 2002: 60; İbn Şeddâd, 1987: III/I, 125-126). Günümüzde cami olarak kullanılan Zeynelabidin Türbesi dışında bu yapıların hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. Şîî mezhebini yaymak amacına matuf türbelerin, söz konusu mezhebin şehirde taraftar bulamamış olması hasebiyle zamanla harap olduğu anlaşılmaktadır.

Müslümanların kullandığı cami ve türbelerin dışında gayrimüslimlere ait mabetler şehrin silüetini tamamlayan diğer unsurlardı. Selahaddin zamanında Nusaybin'i ziyaret eden Yahudi gezginler Tudelalı Benjamin ve Ratisbonlu Petachia'dan (2009: 66, 139, 162. Ayrıca bk. Kütük, 2015: 105-106) öğrendiğimize göre kentte yaşamını sürdüren bine yakın kalabalık bir Yahudi cemaatinin kullandığı üç adet sinagog vardı. Bunlar, Bethara oğlu Rabbi Yahuda tarafından inşa edilmiş bir sinagog ile Kâtip Ezra (Üzeyir Peygamber) tarafından inşa edilen iki sinagogdur. Ezra'nın inşa ettiği sinagoglardan birinin duvarına yerleştirilmiş bir taşın Süleyman Mabedi'nden getirildiğine inanılıyordu. Günümüzde hala ayakta olan Mor Yakub Kilisesi göz önünde bulundurulduğunda, incelediğimiz dönemin kaynaklarında konuyla ilgili bir kayda rastlayamasak da, Nusaybin'de o dönemde birkaç kilise ve önemli sayıda Hristiyan nüfusun olduğu muhakkaktır. Nitekim şehrin iki asır önceki halini tasvir eden İbn Havkal (1992: 191. Ayrıca bk. Şabuştî, 1986: 191), orada Hristiyanlara ait manastırlar, kiliseler ve inziva yerlerinin olduğunu ifade etmektedir.

2- Kentin İdari ve Siyasi Yapısı

Bilindiği gibi İslam fetihlerinden sonra Fırat ile Dicle nehirleri arasında yer alan toprakların kuzey kesimi el-Cezire adıyla ayrı bir eyalet olarak yapılandırılmış ve daha önce oralara yerleşmiş olan Arap kabilelerin adlarıyla anılan üç adet parçaya bölünmüştür. Diyâr-ı Mudar kısmında Urfa, Harran, Rakka, Sümeysat ve Ra'sül'ayn; Diyâr-ı Bekir kısmında Âmid, Mardin, Meyyafarikin ve Hasankeyf; Diyâr-ı Rabia kısmında ise Musul, Cizre, Sincar, Nusaybin ve Dara gibi şehirler yer almıştır. Emeviler ile Abbasilerin ilk yıllarında bu idari taksimat varlığını korurken bölgenin merkez şehri bazen Harran, bazen de Musul olmuştur. Abbasiler döneminin ilerleyen asırlarında Musul, bu idari taksimatın dışına çıkarılınca; Nusaybin, Diyâr-ı Rabia'nın baş şehri statüsüne yükselmiştir. Abbasilerin son asırlarında ise merkezi yönetimin zayıflamasıyla birlikte söz konusu taksimat büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiş, şehirlerin çoğu müstakil emirlikler olarak varlığını sürdürür hale gelmiştir (Hamevî, 1977: II, 134-136; İbn Şeddâd, 1987: III/I, 4-6).

Nusaybin, Selahaddin Yusuf b. Eyyûb'un başını çektiği Eyyûbiler dönemine gelindiğinde Zengî hanedanı üyelerinin idaresi altındaydı. Şehir daha önceleri hanedan mensupları arasında birçok kez el değiştirmiş ve en sonunda Nureddin Zengî'nin tasarrufu altında naibi Kadı Şerefüddin b. Ebû Asrûn tarafından yönetilmekteydi. Nureddin Zengî'nin 569 yılı Şevval'ında (Mayıs 1174) ölümü üzerine Musul'un hâkimi Seyfeddin Gazi ordusuyla harekete geçip şehre el koymuş ve 576/1180 senesinde vefat edinceye kadar şehir naiplerinin elinde kalmaya devam etmiş, ardından kardeşi İzzeddin Mesud'un eline geçmişti (İbnü'l-Esîr, 1963: 154; Gök, 2013: 150). Selahaddin, 578/1182 senesinde Musul'u almak üzere Fırat'ı geçtiğinde yolu üzerindeki Nusaybin'i kuşatma altına aldı. Şehir halkı bir süre direndikten sonra Selahaddin'in kararlı tutumu karşısında teslim oldu. Selahaddin, şehri komutanlarından Ebü'l-Heyca es-Semin'e ikta etti. Musul seferi dönüşünde halkın şikâyeti üzerine Ebü'l-Heyca'yı azledip yerine Muhammed b. Mervan'ı atadı (İsfahanî, 1987: V, 30-31; İbn Şeddâd, 1987: III/I, 134; Demir, 2007: 331-332). Daha sonra Selahaddin, Halep'i İmadüddin Zengî'den alınca (579/1183) yerine Sincar, Suruç, Rakka ve Habur ile birlikte Nusaybin'i ona verdi. Böylece Nusaybin, Eyyûbilerin genel idaresi altında, tekrar Zengî ailesinin eline geçti ve İmadüddin Zengî 594/1197 yılında vefat edinceye kadar şehir onun elinde kalmaya devam etti (İbn Şeddâd, 1987: III/I, 134-135).

İbn Cübeyr'in Nusaybin'de bulunduğu 580/1184 senesini, bölge açısından siyasi iktidarsızlık ve kaosun zirvede olduğu yıl olarak nitelendirmek abartı olmaz. Zira Nureddin Mahmud'un ölümünden sonra Selahaddin'in, Zengî hanedanına karşı iktidar mücadelesini başlattığı 570/1174 senesinden söz konusu hanedana karşı mutlak hakimiyetini sağladığı 581/1186 yılına kadar geçen sürede Nusaybin'i doğrudan etkileyen çok sayıda hadise gerçekleşmiştir. Bunların başında Beneviyye hareketinin isyanı gelmektedir. Fütüvvet ve Ahilik teşkilatlarının nüvesini teşkil eden, halkın serseri takımı olarak gördüğü, "ayyarun" ve "şettarun" adlarıyla küçümsediği, çoğunluğu gençlerden müteşekkil olduğu anlaşılan Beneviyye hareketi,¹ Cezire bölgesinde faaliyet yürütüyordu. Musul Atabeyi Seyfeddin Gazi, onların ileri gelen liderlerinden birini Nusaybin'den getirtmiş ve çarımıha gerilmesini emretmişti. Bu nedenle galeyana gelen Beneviler; Musul, Nusaybin ve civar şehirlerde kalabalık bir şekilde ayaklandılar (570/1175). O sırada Halep'i kuşatmakta olan Selahaddin Eyyûbî'den yardım talebinde bulunmak için ona doğru yöneldiler. Habur'dan ve Fırat dolaylarında pek çok kişi onlara katıldı. Halep civarındaki Babü'l-Buzaa'ya (el-Bâb) vardıklarında orada oturan ve aralarından eskiden beri düşmanlık bulunan İsmaililere saldırdılar. Yörede bulunan Türkmenler de ganimetten pay almak amacıyla Benevilere katıldılar. Çıkan çatışmalarda çok sayıda İsmailî öldürülürken, bir kısmı esir alındı ve malları yağmalandı (İbnü'l-Ezrak, 2014: 656-657; Sıbt İbni'l-Cevzî, 1951: VIII/I, 329; İbn Şeddâd, 1987: I/II, 124). İbnü'l-Adîm (1996: 369-370, 373-374), Halep taraflarındaki Leylun Dağı civarında peygamberlik iddiasında

¹ Beneviyye, "Seneviyye" şeklinde okunmak suretiyle; düalizm inancına sahip Mecusiliğin veya Zerdüştülüğün İslam'a bürünmüş dini-siyasi karakterli bir fırkası olarak gösterilmekle birlikte (Gök, 2013: 187.) bu hareketin Seneviyye ile ilgisi olmadığı anlaşılmaktadır. Bk. Ocak, 1996: 264-265; Sinanoğlu, 2009: 521-522; Şeşen, 1987: 448.

bulunan ve “Beklenen Mehdi” olduğunu ileri süren bir adamın etrafında toplanan grubun Türkmenlere saldırması üzerine olayın patlak verdiğini, Sadettin Gümüştekin’in üzerlerine gönderdiği orduyla bunların imha edildiğini ifade etmektedir. Aynı sene Summak Dağı civarında yaşayan halk, açıkça günahlar işleyip, kadın erkek karışık vaziyette meyhanelerde toplanıyorlardı. Bazıları da Haşhaşilerin lideri Sinan’ın rableri olduğunu ileri sürüyordu. Bunun üzerine Melik Salih üzerlerine bir ordu gönderdi. Onlar da dağ başlarına sığındılar. Sinan’ın araya girmesi ve görüşlerinden beri olduğunu bildirmesi üzerine ordu geri çekildi. Sinan onların ileri gelenlerini takip edip imha etti. Ayrıca el-Bâb’da onlardan bir cemaat vardı. Orada yaşayan el-Beneviyye onlara karşı ayaklandı. Türkmenler de onlara destek verince hezimete uğrayıp mağaralara saklandılar. Evleri yağmalandı, kadınlarına tecavüz edildi. Mağaradakiler yakılan ateşlerle dumana tabî tutularak öldürüldüler. İbn Cübeyr de (ty.: 224-225) İsmailî mühlitlerin el-Bab’da giderek artan taşkınlıkları nedeniyle bölge halkının öfkesini üzerlerine çektiğini ve bunun sonucunda köklerinin kazındığını, orada Sünnilerin yaşadığını ifade etmektedir. Diğer kaynaklar ise sadece Selahaddin Eyyubî’nin kendisine karşı suikast teşebbüsünde bulunmaları nedeniyle Haşhaşî İsmaililerin kalelerine düzenlediği saldırılardan söz etmekte; Benevilerin hareketine değinmemektedirler.

Kuşkusuz İbn Cübeyr’in seyahatinin hemen öncesi ve sonrasında Selahaddin’in Musul Atabeyliğine karşı gerçekleştirdiği doğu seferleri, bölgedeki hareketliği zirveye taşıyan hadiselerdir. Bilindiği gibi 570 ve 571 (1175) yıllarında Zengî hanedanın karşı peş peşe kazandığı zaferlerden sonra Selahaddin’in sultanlığı Abbasî halifesi tarafından tanınmış, onun Suriye ve Mısır hakimiyeti onaylanmıştı (İbn Vâsıl, 1957: II, 17-46; Süryani Mihail, 1996: III, 326-328). Daha sonra Selahaddin, gerek Suriye hakimiyetini tehlikeye düşüren gelişmeler, gerekse hakimiyet alanını genişletmek amacıyla 578/1182 Haziran’ında Kahire’den Suriye’ye doğru hareket etti. Urfa ve Rakka’yı teslim aldı. Halep’i sonraya bırakarak yoluna devam etti. Habur, Karkisya, Makisin ve Araban şehirlerini ele geçirdi. Ardından Nusaybin’i kuşatma altına aldı ve kısa bir direnişten sonra ele geçirdiği şehri Hüsameddin Ebû’l-Heyca es-Semin’e teslim etti. Beka ve Beled’i de aldıktan sonra Musul’a ulaştı (İsfahanî, 1987: V, 27-28; İbnü’l-Adîm, 1996: 388; Ebû Şâme, 1997: III, 81-83). Musul’un savunma işini Mücahidüddin Kaymaz üstelenmişti. Muhkem kalelere sahip Musul’un güvenliği için şehri çepeçevre saran yüksek surlarda güvenlik tedbirlerini üst noktaya çıkarmış; ayrıca Cizre, Sincar ve Erbil’e asker ve teçhizat yığmıştı (İbnü’l-Esîr, 1987: X, 114; İbn Vâsıl, 1957: II, 119). Tereddütle kuşatmayı başlatan Selahaddin ise halifelik makamının ricası, kış soğuklarının bastırması ve takviye kuvvetlerin Sincar’daki Atabeylik tarafından yollarının kesilmesi üzerine kuşatmayı kaldırdı. Çevredeki kaleleri ele geçirmek suretiyle şehri uzun vadede teslim olmaya zorlamak niyetindeydi (İsfahanî, 1987: V, 40; İbn Şeddâd, 1994: 102; Ebû Şâme, 1997: III, 82; Devadarî, 1972: VII, 73).

Selahaddin, dönüşte Sincar’ı kuşatma altına aldı. O sırada Hasankeyf Artukluları kuvvetlerine mensup bir grup Kürt asker, ağaçları kesip evleri tahrip edince Sultan büyük tepki göstermiş ve başlarındaki Nureddin b. Karaarslan’a bu

tahribata son vermelerini emretmişti.² İki hafta kadar süren kuşatmanın ardında Zirzariyye Kürtlerinden olan şehirdeki emirlerden birinin Selahaddin'e gizlice haber göndererek yol göstermesi sonucu kale düştü (2 Ramazan 578 / 30 Aralık 1182). Selahaddin, yeğeni Takiyyüddin Ömer'e şehri teslim ederek Nusaybin'e doğru hareket etti (İbn Şeddâd, 1994: 103; İbnü'l-Adîm, 1996: 389). Daha sonra Amid'i (Diyarbakır) ele geçirdi ve ardından Halep'i kuşatma altına aldı. Şehri elinde bulunduran İmadüddin Zengî, bir süre direndikten sonra onunla anlaşmaya karar verdi (17 Safer 579 / 11 Haziran 1183). Sincar, Habur, Nusaybin ve Suruç şehirleri karşılığında Halep'i Selahaddin'e bıraktı ve ona tabi olmayı kabul etti (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 117-122).

579-580 (1183-84) yıllarını iç düzenlemeler ve Haçlılarla uğraşarak geçiren Selahaddin, 581'de (1185) ikinci doğu seferine çıktı. Tekrar Musul'u kuşatma altına aldı. Ancak uzun süren çetin mücadeleye rağmen bir türlü sonuç alamadı. Ardından kışı geçirmek için konakladığı Musul yakınlarındaki Kefr-Zemmar'da şiddetli bir hastalığa yakalandı. Hastalığının ağırlaşması üzerine Musul meselesini bir kenara bırakarak Harran'a döndü. Hastalığı öylesine ağırdı ki halk arasında öldüğü şayiası bile yayılmıştı. Musul Atabeyi İzzeddin Mesud'un gönderdiği elçilerle orada müzakerelere devam edildi ve sonunda taraflar arasında anlaşmaya varıldı (9 Zilhicce 581 / 3 Mart 1186). Anlaşmaya göre Selahaddin Eyyûbî, elinde tuttuğu yerlerin sahibi olurken; İzzeddin Mesud, Musul'un yanı sıra Şehrizar mintikası ve Zap nehrinin doğusundaki topraklara sahip oldu. Buna karşılık Musul ve ona bağlı şehirlerde hutbeler Selahaddin Eyyûbî adına okutulup sikkeler onun adına basıldı (İbn Şeddâd, 1994: 117-120; İbnü'l-Esîr, 1987: X, 131-135; İbnü'l-Adîm, 1996: 401-402; Ebû Şâme, 1997: III, 147-152; İbn Vâsıl, 1957: II, 171-172; Polat, 2017: 111).

Görüldüğü gibi İbn Cübeyr'in bölgeden geçtiği sırada Nusaybin ve çevresi, siyasi açıdan oldukça hareketli bir dönemden geçmektedir. Taraflar arasında yoğun çatışmalar yaşanmakta ve siyasi istikrarsızlık had safhadadır. Bu da doğal olarak beraberinde başıbozukluk, taşkınlık, soygun ve yağmayı getirmekte; halkın can ve mal emniyetini tehlikeye sokmaktadır. Bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve parçalanmışlığı Endülüs'teki Mülûkû't-Tevâif devrine benzeten İbn Cübeyr (ty.: 216), Selahaddin'den başka bölgede gerçek anlamda bir sultanın mevcut olmadığını ifade etmektedir. Her biri farklı bir şehirde hakimiyet sürdüren söz konusu meliklerin anlı şanlı lakaplar kullandığını, ama hiçbirinin taşıdığı isme layık olmadığını anlatmakta ve onları aslan taklidi yapan kedilere benzetmektedir.

3- Kürtlerle Türkmenler Arasında Çıkan Olaylar

Selahaddin'in hastalanıp Harran'da dinlenmeye çekildiği ve Musul Atabeyinin gönderdiği elçilerle sulh yaptığı günlerde (Zilhicce 581 / Mart 1186) basit bir hadise nedeniyle Türkmenlerle bölge Kürtleri arasında şiddetli çatışmaların

² Bu bilgiyi veren Selahaddin Eyyubî'nin kâtibi İmadüddin el-İsfahânî (1987: V, 41-42), ayrıca Kürtlere karşı toplumda genel bir hoşnutsuzluğun varlığına işaret etmektedir. Kürtlerin helal ve harama dikkat etmediklerini belirten müellif, mecburiyetten onları yanlarında bulundurduklarını vurgulamakta ve "Kürtler gülün dikenleridirler" ifadesini kullanmaktadır.

patlak verdiğini görüyoruz (İbn Şeddâd, 1994: 120, 121; Ebû Şâme, 1997: III, 153, 174; Devadarî, 1972: VII, 78). Türkmenlere ait bir düğün alayı Zevezan³ mıntıkasındaki kalelerden birinin önünden geçerken kale halkı düğün sahiplerinden yemek vermelerini istemiş, talepleri reddedilince de kavga çıkarmışlardı. Akabinde meseleye müdahil olan kale sorumlusu, daha da ileri giderek damadı öldürmüştü. Bunun üzerine Türkmenler ayaklandı ve çok sayıda Kürt'ü öldürdüler. Kürtler de karşılık verince aralarında senelerce süren kan davaları baş gösterdi. Olaylar, Cezire bölgesinin yanı sıra Ahlât, Şam, Şehrizor ve Azerbaycan'a sıçradı. Sayısız insan öldü, yollar kesildi, mallar talan edildi. Sonunda Musul valisi Mücahidüddin Kaymaz'ın girişimleri neticesinde Kürtlerle Türkmenlerin liderleri bir araya getirilerek aralarında sulh sağlandı (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 136).

İbn Cübeyr'in bölgeye yaptığı ziyaretten yaklaşık iki sene sonra gerçekleşen bu olay üzerinde Müslüman müelliflerin fazla durmadığı ve konuya kısaca değindikleri görülmektedir (Bk. İbn Şeddâd, 1994: 120, 121; İbnü'l-Esîr, 1987: X, 136; Ebû Şâme, 1997: III, 153, 174; Devadarî, 1972: VII, 78). İbn Cübeyr'in ise konuyla ilgili herhangi bir kaydı bulunmamaktadır. Bölgede yaşayan dönemin Hıristiyan müellifleri tarafından verilen detaylı bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla olay, sebep ve sonuçları itibarıyla sanılandan daha büyük ve ciddi bir hadisedir. İbnü'l-Esîr'in sözünü ettiği düğün alayının yolu kesilip damadın öldürülmesi hadisesi, aslında iki taraf arasında uzun süreden beri var olduğu anlaşılan gerginliğin zirve noktası ve bardağı taşıran son damladır. Uzun süredir bölgede yaşayan Türkmenler, göçebe hayatlarının gereği olarak yazın yüksek kesimlerdeki yaylalara çıkıp kışın daha sıcak ve otlakları bol olan güneydeki Suriye topraklarına inerken götürdükleri hayvanlarıyla bölgede yaşayan Kürtlere hem zarar vermekte hem de taşıdıkları mallar onların iştahını kabartmaktaydı. Nitekim Süryani Mihail'in (1996: III, 367) ifadesine göre soygun ve yağmayı adet edinmiş olan bazı Kürtler, bu göç dönemlerinde hemen her yerde Türkmenlerin yollarını kesiyor; sürülerindeki koyun, beygir, öküz ve develerine el koyuyorlardı. Hatta kendilerine mâni olmak isteyenleri öldürüyorlardı. Bu durum Türkmenlerin Kürtlere karşı tedbir almalarını ve onlara ihtiyatla yaklaşmaları sonucunu doğurdu. Mallarını ve canlarını korumak isteyen göçebe Türkmenler, yollarını kesen Kürtlere karşı kendilerini savunmak için birlikler oluşturdular ve yollarını kesen Kürt gruplarını öldürmeye başladılar. Hatta Mardin civarında kervanlarının yolunu kesmek için pusu kuran iki yüz kişilik bir Kürt grubunu tamamen imha ettiler.

İki kesim arasında giderek biriken nefreti taşma noktasına getiren söz konusu hadise, kaynaklarda geçen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Nusaybin taraflarında ikamet eden Türkmenlerin, bir düğün merasiminde gelini memleketlerine götürürken Zevezan mıntıkasında bulunan Kürtlere ait bir kalenin yanından geçtikleri sırada yollarının kesilmesiyle başlamıştır. Kürtler, düğün alayında verilen ziyafete iştirak etmek istemişler; Türkmenler de bu isteklerini

³ Zevezan, bir kısmı Kuzey Irak'ta, önemli bir kısmı da günümüz Şırnak il sınırları içinde kalan dağlık bölgenin adıdır. Elki (Beytuşşebap), Eruh ve Hoşap bu bölgenin başlıca kaleleridir (Hamevî, 1977: III, 158; Güneş, 2015: 103-114).

reddedince aralarında tartışma çıkmış ve o sırada damat öldürülmüş, gelin de kaleye kaçırılmıştı. Türkmenler sayıca az olduğu için kendilerini o zaman savunamadılar. Ancak bir süre sonra kalabalık gruplar halinde Türkmenlerle Kürtler arasında asıl çatışmalar patlak verdi. Damadın öldürülmesi ve gelinin kaçırılmasıyla başlayan çatışmalar geniş bir alana yayıldı. Çatışmalar çete savaşı şeklinde hemen her beldede görüldü. Birkaç defa da aralarında büyük muharebeler cereyan etti. İlk büyük çarpışmada 10.000'den fazla Türkmen ve Kürt hayatını kaybetti. Gerginlik daha da büyüdü. Öyle ki Kürtler, Nusaybin ve Tur Abdin yöresi halkından oluşan 30.000 civarında bir güç topladılar ve Habur civarında bulunan Türkmenlerin üzerine yürüdüler. Çıkan çetin çatışmalarda Kürtler hezimete uğradılar. Ölenlerin cesetleri Habur nehrinden Nusaybin'e kadar uzanan geniş bir alana yayıldı. Çatışmalar artarak devam etti. Musul civarında yapılan muharebelerde de Kürtler mağlup oldular. Cezire ve Musul'un yanı sıra Ahlat, Şehrizor, Azerbaycan ve Suriye'de Kürtlerle Türkmenler arasında çatışmalar yaşandı; yollar kesildi, ticaret kervanları yağmalandı ve sayısız insan katledildi. Bölgede yaşayan Ermeniler ve Süryaniler de bu çatışmalardan nasibini aldı. Nitekim Süryani kaynakların verdiği bilgiye göre Türkmenler, kaçan Kürtlerin sığındığı Ermenilerin üzerine yürüdüler ve onlardan 36.000 civarında kişiyi esir alıp köle olarak sattılar. Sekiz yıl kadar süren bu kaos ortamında bazı manastırlar yıkıldı ve rahipleri öldürüldü. Cezire bölgesinde neredeyse hiç Kürt kalmadı; kimisi öldürüldü, kimisi de kaçtı. Kurtulmayı başaranlar Çukurova'daki Ermeni Krallığına sığındılar (Bar Hebraeus, 1999: II, 439-440; Süryani Mihail, 1996: III, 367).

Bu denli büyük çatışmalara sebebiyet verecek savaşı Türkmen yoğunluğu, Orta Asya'dan gelen büyük göç dalgasına bağlanmaktadır. Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in Karahitay ve Oğuzlar karşısındaki mağlubiyeti ve ölümünü müteakip Türkistan'dan batıya doğru yönelen göç hareketleri baş göstermişti (Gök, 2013: 292). Diğer yandan Azerbaycan hâkimi Pehlivan'ın ölümü üzerine, hüküm sürdüğü mintikada aynı sene kargaşa çıkmıştı. İsfahan'da Hanefilerle Şafililer, Rey'de ise Sünnilerle Şiiler arasında çıkan olaylar giderek büyümüş ve diğer şehirlere sıçramıştı. Talan ve katliamlarla sonuçlanan bu kargaşa ortamı on sene kadar sürmüştü (İbnü'l-Esir, 1987: X, 141; Ebû Şâme, 1997: III, 173). Ayrıca bir sonraki başlıkta ele alacağımız kıtlık, veba ve diğer doğal afetlerin neticesinde yaşanan ekonomik sıkıntıların bu hadiselerin zuhur etmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Cezire ve Musul topraklarında hâkimiyetini henüz yeni sağlamış olan Selahaddin Eyyübî başta olmak üzere bölge idarecilerinin, yaşanan bu hadiselere müdahale etmemiş olması ilginç görünmektedir. Doğrusu bu olayların Selahaddin'in hastalığı üzerine başladığı (Gök, 2013: 287) ve bu yüzden olayların önüne geçemediği söylenebilir. Bununla birlikte çatışmaların, devletin varlığını zor durumda bırakacak ve yönetimi rahatsız edecek derecede büyük olmadığı, Süryani müelliflerin hadiseleri abartarak nakletmiş olması da muhtemeldir.

Sonunda Musul Atabeyi tarafından, geniş halk kitlelerinin güvenini kazanmış dirayetli devlet adamı Mücahidüddin Kaymaz, bu çatışmaları sona erdirmek ve

tarafları barıştırmakla görevlendirildi. Mücahidüddin, bölgedeki ileri gelen Türkmen ve Kürt reislerini Musul'a çağırarak onlarla görüşmeler yaptı. Onlara hilatler giydirdi; elbiseler, para ve bol miktarda başka hediyeler vererek anlaşmazlığı sona erdirmelerini sağladı (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 136; İbn Haldûn, 1988: V, 308). Buna rağmen kan davasına dönüşen hadiselerin bir süre daha devam ettiği anlaşılmaktadır (Süryani Mihail, 1996: III, 368).

4- Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar

574/1178 yılında meydana gelen kuraklık birçok kent, kasaba ve köyde kıtlığa neden olmuştur. İki yıla yakın bir süre devam eden kuraklık, Bağdat, Musul, Cezire, Cibal, Ahlat, Şam ve daha pek çok yerde etkisini göstermiştir. Halk açlık ve sefalet içendeydi. İnsanlar, yiyecek gıda ve içecek su bulamadığından leşleri yemeye başlamıştı. Hal çaresi olarak halk, sık sık yağmur dualarına çıkar oldular. Bu durum 575 yılı sonlarına (Mayıs 1180) kadar sürdü. Nihayet yağışların düşmesiyle birlikte fiyatlarda düşüş oldu ve insanlar rahat bir nefes almaya başladı (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 92).

İbnü'l-Esîr (1963: 178-179), bu süre zarfında bulunduğu Cizre'de şahit olduğu ilginç bir olayı nakletmektedir. Medresede hadis derslerini dinlemek maksadıyla müderrisin gelmesini beklerken yanlarına bir Türkmen gelmiş ve ağlayarak açlıktan şikâyet etmişti. Açlık yüzünden mezardan çıkmış bir ölüyü andırıyordu. Bunun üzerine İbnü'l-Esîr, bir adam göndererek onun için ekme aldırarak istemiş, ancak yokluk nedeniyle adamın dönüşü epey gecikmişti. O sırada gökyüzü bulutlanmış, ardından da yağmur damlaları düşmeye başlamıştı. İnsanlar yağış nedeniyle sevinç naraları atıyordu. Bir süre sonra gönderdiği adam da beraberinde ekmele döndü. Ekmeği alan Türkmen hemen onu yemeye koyulmuş, ardından oradan uzaklaşmıştı. Yağışların düşmesiyle fiyatlar düşmüştü. Ancak bu sefer salgın hastalıklar baş gösterdi. Birçok bölgede veba yüzünden sayısız insan öldü. İnsanlar en ufak bir şeyden hastalanmakta ve sersemleyerek ölmekteydi. Öyle ki toplu ölümler nedeniyle halk cenazelerin defnine yetişemiyordu. Bu vaziyet de yaklaşık bir sene devam etti. Kuraklık ve hastalıklar yüzünden aç kalan insanların kendi evlatlarını yediklerini kaydeden Sibt İbnü'l-Cevzî (1951: VIII/1, 353), ayrıca depremlerin de yaşandığını ve bundan dolayı insanların perişan olduğunu ifade etmektedir Benzeri hadiseler daha önce de yaşanmıştı. 569/1173 yılında özellikle Cezire bölgesini etkileyen şiddetli yağışlar, Dicle ve Fırat nehirlerinin taşmasına neden olmuş, pek çok yerde sel baskınları sonucunda köyler ve şehirler sular altında kalmıştı. Musul ve Bağdat dâhil birçok şehirde evlerin çoğu yıkılmıştı. Bu felaketler sırasında sayısız insan hayatını kaybederken çok miktarda hayvan ve mal telef olmuştu (İbnü'l-Cevzî, 1992: XVIII, 204-205; İbn Kesîr, 1997: XVI, 480).

Kuşkusuz bu felaketler toplumun yapısında büyük kırılmalara yol açmıştır. Doğal afetlerin neticesinde baş gösteren açlık ve yoksulluk insanları farklı yollara sürüklemiştir. Hırsızlık ve haydutluğun yolu açılmış, bu işi meslek edinen insanların sayısında artış olmuştur. Dönemin müelliflerinden Yakut el-Hamevî'nin, Berkaid halkıyla ilgili aktardığı bir anekdot sanırım konuyu izah için yeterlidir. Berkaid,

Musul ile Nusaybin arasında kervan yolu üzerinde yer alan mamur bir şehirdi. Ancak çoğunluğunu Tağlib Araplarının oluşturduğu halk, hırsızlık ve haydutluğa başlayıp gelen giden yolcu ve kervanları soymaya kalkışınca insanlar oradan uzak durdular. Berkaid halkı, hırsızlıklarıyla nam saldı. Zamanla kervanların güzergahı, karşıdaki Bâşezzâ'ya kaydı. Böylece bu mamur şehir, kaderine terkedilmiş küçük bir köy halini aldı (Hamevî, 1977: I, 387).

Bölgede yaşanan doğal afetler ve salgın hastalıkların yol açtığı zarardan en az etkilenen şehirlerin başında Nusaybin'in geldiği söylenebilir. Zira günümüzde hala Nusaybin ve çevresinin su ihtiyacını karşılayan dere ve nehirlerin varlığı kuraklık ve kıtlığın etkisini hafifletmiş olmalıdır. Ayrıca tarihi ipek yolunun Nusaybin üzerinden geçiyor olması şehrin ticaret hayatını sürekli canlı tutmuştur. Burada birkaç günlüğüne konaklayan kervanların yanı sıra bu ticari hareketlilik sayesinde şehir halkının sahip olduğu zenginlik, çevredeki hem aç insanların hem de haydutluğu meslek edinmiş kişi ve grupların dikkatlerini çekmiştir. Bu durum, Nusaybin'in söz konusu felaketlerden dolayı da olsa etkilenmesine yol açmış ve kentin sıklıkla yağma saldırılarına maruz kalmasını beraberinde getirmiştir.

Sonuç

Anadolu'nun kadim şehirlerinden biri olan Nusaybin, tarihin en eski dönemlerinde olduğu gibi Selahaddin Eyyûbî zamanında da farklı inanç ve kültürlerle ev sahipliği yapmış; çok canlı siyasi ve sosyal bir hayata tanıklık etmiştir. Araplar, Türkmenler ve Kürtlerden oluşan Müslümanların yanı sıra Yahudi ve Hıristiyan nüfusu barındırmıştır. Romalılar zamanında inşa edilen sağlam surlarıyla ticaret kervanları ve yolcular için güvenli bir liman vazifesi görmüştür.

Bununla birlikte daha çok şehrin dışında yaşayan, Midyat merkezli Tur Abdin ve Şırnak merkezli Zevezan'ın dağlık kesimlerinde barınan Kürtlere karşı genel bir hoşnutsuzluk kendini göstermiştir. Nitekim İbn Cübeyr, seyahati sırasında (Rebiulevvel 580/ Haziran 1184) Nusaybin ve çevresinde tanık olduğu bu yaraya parmak basmıştır. Musul'dan Nusaybin'e, oradan da Düneysir'e kadar kervan yolunun tehdit altında olduğunu ve Nusaybin şehrinin sıklıkla haydutların saldırısına maruz kaldığını ifade etmiş; ancak bunun sebepleri ve meselenin arka planı üzerinde durmamıştır. Dönemin siyasi, sosyal ve dini durumunu nakleden diğer klasik eserlerde yer alan bilgiler ışığında konuya baktığımızda söz konusu şikâyetin sebeplerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1. Siyasi iktidarsızlık, yaşanan olayların en önemli sebebi olarak gösterilebilir. Zira otorite boşluğunun bulunduğu ve savaş ortamının hâkim olduğu yerlerde huzur ve güvenden söz etmek mümkün değildir. Nitekim o dönemde Selahaddin Eyyûbî'nin, Nureddin Mahmud'un ölümünden sonra Zengî hanedanıyla çetin bir iktidar mücadelesine girmiş olduğu görülmektedir. İki hanedan arasında 570/1175 yılında başlayan sıcak çatışmalar, 581/1186 yılında Musul Atabeyinin Selahaddin'in mutlak hâkimiyetini kabul etmesiyle ancak son bulmuştur. Nusaybin de o sıralarda

Musul Zengileri'nin idaresi altındaydı ve doğal olarak yaşanan bu çatışmalı süreçten olumsuz etkileniyordu.

2. Savaşların yanı sıra doğal afetler, kıtlık ve salgın hastalıklar, bölge halkını ekonomik darboğaza sokmuştu. Bunun da özellikle bölgede yaşayan bazı Kürtlerin soygunculuğa başvurmasına, gelip giden kervanların yolunu kesip mallarını talan etmesine sebep olduğu açıktır. Mutat olarak göçebe hayatı yaşayan, özellikle de Orta Asya'da yaşanan siyasi krizler neticesinde batıya göç eden Türkmenlerin yüklü mallarla ve büyük hayvan sürüleriyle bölgeden geçmeleri onların söz konusu soyguna maruz kalmalarını beraberinde getirmiştir.

3. Bunun yanı sıra Nusaybin'in hemen kuzeyinde yükselen dağlık Tûr Abdin ve doğusunda yer alan Cudî gibi muhkem dağları mesken tutmuş ve haydutluğu meslek edinmiş kişilerin varlığından da söz edilebilir. Yukarıda zikrettiğimiz amiller bunların sayısında artışa yol açmış olmalıdır. Nitekim tarih boyunca farklı zamanlarda bu yöndeki şikayetlerin sıklıkla dillendirildiğini tarih kaynaklarında görmek mümkündür.

Kaynakça

- Bar Hebraeus, G. (1999). Abu'l-Farac Tarihi (Ömer Rıza Doğrul, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cöhce, S. (2007). İslam Hakimiyeti Dönemine Kadar Ana Hatlarıyla Nusaybin ve Çevresi. İbrahim Özcoşar (Ed.). Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya içinde (ss. 80-90). İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi.
- Çevik, A. (2007). Ortaçağ İslam Coğrafyacılarına Göre Nusaybin. İbrahim Özcoşar (Ed.). Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya içinde (ss. 141-155). İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi.
- Demir, A. (2007). Eyyûbiler Devrinde Nusaybin. İbrahim Özcoşar (Ed.). Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya içinde (ss. 326-347). İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi.
- Devadarî, A. (1972). Kenzü'd-Dürrer ve Camiu'l-Ğurer (Said Abdülfettah Aşur, Thk.) Kahire.
- Ebû Şâme, A. (1997). Kitâbu'r-Ravzateyn fi Ahbârî'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salâhiyye (İbrahim ez-Zeybek, Thk.). Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Ertas, K. (2015). Osmanlı İmparatorluğu'nda Diyarbakır Ermenileri. İstanbul: Rağbet.
- Gök, H. İ. (2013). Musul Atabeyliği: Zengiler (Musul Kolu: 1146-1233). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Güneş, H. (2012). Tûr Abdîn Yöresinin İslâmlaşma Süreci, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6, 71-102.
- Güneş, H. (2015). Beytüşşebap Tarihi Üzerine Notlar, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12, 103-114.
- Hamevî, Y. (1977). Mu'cemül'l-Büldân. Beyrut: Dârü Sâdir.
- Herevî, A. (2002). el-İşârât ilâ Ma'rifeti'z-Ziyârât (Ali Ömer, Thk.). Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.
- İbn Cübeyr, M. (ty). Rihletu İbn Cübeyr. Beyrut: Dârü Sâdir.

- İbn Haldûn, A. (1988). Tarihu İbn Haldûn (Halil Şahhade, Thk.). Beyrut: Darü'l-Fikr.
- İbn Havkal, M. (1992). Kitâbu Sûreti'l-Arz. Beyrut: Dârü Mektebeti'l-Hayat.
- İbn Kesîr, İ. (1997). el-Bidâye ve'n-Nihâye (A. A. et-Türki, Thk.). İmbabe: Dârü Hicr.
- İbn Şeddâd, B. Y. (1994). en-Nevadiru's-Sultaniyye ve'l-Mehasinu'l-Yusufiyye (Cemaleddin eş-Şeyyal, Thk.). Kahire.
- İbn Şeddâd, İ. M. (1978). el-A'lâku'l-Hatîra fî Zikri Umerai'ş-Şâm ve'l-Cezira (Yahya Abbâre, Thk.). Dimaşk.
- İbn Şeddâd, İ. M. (2011). Cizre Tarihi (Hüseyin Güneş, Çev), Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3, 135-150.
- İbn Şeddâd, İ. M. (2018). Nusaybin Tarihi (Hüseyin Güneş, Çev), Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 19, 231-236.
- İbn Vâsıl, M. (1957). Müferricü'l-Kürub fî Ahberi Beni Eyyûb (Cemaleddin eş-Şeyyal, vd., Thk.). Kahire.
- İbnü'l-Adîm, Ö. (1996). Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb (Halil Mansur, Thk.). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, A. (1992). el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem (Muhammed Abdülkadir Ata, Thk.) Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, A. (1963). ed-Devletü'l-Bâhir fî'd-Devleti'l-Atabekiyye bi'l-Mavsil (Abdulkadir Ahmed Tuleymat, Thk.) Kahire.
- İbnü'l-Esîr, A. (1987). el-Kâmil fî't-Târîh (Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Thk.). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Ezrak, A. (2014). Tarihu Meyafârikin, (K. F. el-Hulî ve Y. Baluken, Thk.). İstanbul: Nubihar.
- İsfahânî, İ. M. (1987). el-Barku'ş-Şamî (Falih Hüseyin, Thk.). Amman.
- Kütük, A. (2012). Nusaybinli Aziz Yakub ve Nusaybin Şehrinin Manevi Savunması (m.s. 338-350), Mukaddime 5, 1-24.
- Kütük, A. (2015). Tarihi Süreç İçerisinde Nusaybin Yahudileri, İslâmî İlimler Dergisi 2, 93-115.
- Kütük, A. (2018). Nisibis (Nusaybin): Kadim Bir Şehrın Hikayesi. İstanbul: Divan Kitap.
- Ocak, A. Y. (1996). Fütüvvet. DİA, c. 13, ss. 264-265.
- Polat, Z. (2017). Selahaddin Eyyubi Döneminde Harran. Kasım Şulul (Ed.). İslam Tarihi ve Medeniyetinde Harran içinde (ss. 106-122). Şanlıurfa.
- Sıbt İbni'l-Cevzî, Y. (1951). Miratü'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayân. Haydarabad.
- Sinanoğlu, M. (2009). Seneviyye. DİA, c. 36, ss. 521-522.
- Süryani Mihail. (1996) Tarihu Mar Mihail es-Süryanî el-Kebir (Saliba Şemun, Çev.). Dârü Mardin.
- Şabuştî, A. (1986). ed-Deyârât (Kûrkîs Avvâd, Thk.). Beyrut: Dârü'r-Râid.
- Şeşen, R. (1987). Selahaddin Eyyûbî ve Devlet. İstanbul: Çağ.
- Tokuş, Ö. (2018). Fethinden Selçuklulara Kadar Nusaybin. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 14, 167-201.
- Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia. (2009). Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri (Nuh Arslantaş, Çev.). İstanbul: İFAV.
- Tuncer, M. (2007). Nusaybin. DİA, c. 33, ss. 269-270.